A FOGLALKOZTATÁSI VÁLSÁG ÉS ANNAK KEZELÉSE MAGYARORSZÁGON

(The Employment Crises and its Management in Hungary)

KOÓS BÁLINT*

Kulcsszavak:

gazdasági válság, Magyarország, munkaerőpiac, támogatás

Az amerikai hitelpiacról kiinduló, majd pedig az egész világgazdaságra átterjedő válság alapjaiban rázta meg a gazdaságilag fejlett országok munkaerőpiacait (Nabli 2010; Szalavetz 2009). Tekintve, hogy a válság elsőként a pénzügyi szektort sújtotta, a hitellehetőségek beszűkülése gyorsan és rendkívül széles körben éreztette hatását, amely gyorsan „megfertőzte" és recesszióba vitte a gazdaságilag fejlett országok gazdaságát. Tekintve, hogy a pénzügyi válság hatására a korábban profitábilisan működő vállalkozások is súlyos kereslet csökkenéssel szembesültek, a fejlett országok mindegyikében széles körben és igen intenzíven alkalmazták az aktív munkaerő-piaci eszközöket, hogy a ciklikusnak ítélt válság negatív munkaerő-piaci és gazdasági hatásait mérsékeljék, lehető legnagyobb számban őrizzék meg a munkahelyeket (Hijzen–Venn 2011). Magyarországon a foglalkoztatási válság kezelése során a fejlett országokra jellemző eszközöket alkalmaztak, ám több ponton is sajátosságok figyelhetőek meg, melyeket vizsgálatunk számba kíván venni.

A gazdasági válság gyökerei

A második világháborút követő időszak legjelentősebb pénzügyi és gazdasági válságát a 2007–2008-as évekhez szokták kötni, bár a válság kialakulása, egyértelművé válása nem rendelhető egyetlen dátumhoz, illetve eseményhez sem. Hosszú évek pénzügyi és szabályozási folyamatainak eredményeként létrejött „olcsó pénz" időszaka drámai véget ért, ám ez a változás nem robbanásszerűen, sokkal inkább válságok törvényszerű egymásra rétegződéséből állt elő. A fordulathoz vezető úton az első lépés talán az amerikai jelzáloghitelezés problémáinak felszínre kerülése volt 2006–2007-ben, amit gyakran említenek subprime-válságként. Az amerikai jelzáloghitelezés válságának gyökerei az évezred első éveinek alacsonyan tartott alapkamatáig nyúlnak vissza, a gazdasági növekedés élénkítése, illetve fenntartása érdekében ugyanis a FED rendkívül alacsony szinten – 1 százalékon – tartotta az alapkamatot, ami a befektetési bankokat új piacok feltárására ösztönözte. Növekedési lehetőség a jelzálogpiacon látszott, méghozzá a subprime, azaz „nem-elsőrangú" jelzálog hitelfelvevők körében, akik már korábban is törlesztési késedelembe estek, illetve akiknek a hiteltörlesztési képességük korlátozott. Az üzlet virágzott, a subprime ügyfeleknek nyújtott jelzáloghitelek összege a 2000-ben regisztrált 54,2 milliárdról 2005-re 409,3 milliárd dollárra nőtt

* tudományos munkatárs, MTA KRTK, e-mail: koosb@rkk.hu

(*Demyanyk–Van Hemert* 2011). Nem is volt probléma, amíg az olcsó pénz hatására az ingatlanárak tendenciózusan nőttek és az alapkamat alacsony szinten állt. 2004-ben azonban a FED politikája megváltozott, az inflációs nyomás enyhítése érdekében tendenciózus kamatemelés indult meg, melynek eredményeként 2005-ben 3%, 2006-ban pedig már 5,25% volt az alapkamat. Az alapkamat emelkedése kettős hatással járt, egyrészt rontotta a jelzálog alapú hitelt felvenni szándékozók hitelképességét, aminek következtében a jelzálog alapú kölcsönügyletek száma és a hitelezett összeg is csökkent, másrészt pedig a jelzálog alapú hitelek törlesztő részlete is megemelkedett. A két folyamat törvényszerűen összekapcsolódott és véget vetett az ingatlanpiaci áremelkedés korszakának, hiszen a jelzáloghitelek beszűkülésével az ingatlanpiacon hirtelen mérséklődött a kereslet, ugyanakkor erőteljes eladói nyomás alakult ki. Az emelkedő törlesztő részletek hatására sok ügyfél szabadulni akart a túl nagy pénzügyi terhet jelentő ingatlantól, illetve a nem törlesztő ügyfelek elárverezett ingatlanai is megjelentek a piacon. Mindezek eredményeként 2005 végétől az ingatlanpiaci árak esni kezdtek és egy önmagát erősítő negatív folyamat indult be (*Szanyi* 2009). Az amerikai ingatlanpiaci buborék tehát kipukkant, ám ez korántsem példa nélkül való, hiszen hasonló eseményekre már az 1980-as évek végén is sor került az Egyesült Államokban, de hasonló ingatlanpiaci buborék okozott válságot Japánban és Svédországban az 1990-es évek elején, több ázsiai országban pedig az évtized végén. A 2006–2007-es amerikai ingatlanpiaci válság következményei azonban nem szokványosak voltak, hiszen a pénzügyi szektor egészét érintette, rendkívül gyorsan globális problémává vált és nagyon súlyos reálgazdasági következményei lettek.

A globális pénzügyi és gazdasági válság kialakulásához az amerikai ingatlanpiaci válság önmagában még nem lett volna elégséges, ehhez kellett a pénzügyi szolgáltatók globális megrendülése is. A válság transzmissziójában fontos szerepet játszott a jelzáloghitelek „újracsomagolása", a különböző hitelderivatívák elterjedt alkalmazása. A subprime ügyfelek kockázatos jelzáloghiteleit ugyanis állami ügynökségek – mint például a Fannie Mae, Ginnie Mae, Freddy Mac – vásárolták fel, s ezekből jelzáloggal fedezet értékpapírokat (mortage-backed security, MBS) – kötvényeket – bocsátottak ki, globális befektetői körben terítve a kockázatokat. A gond ott volt, hogy a hitelek értékpapírosítása során „eltűnt", vagy legalábbis jelentősen csökkent az alap gazdasági ügylet érzékelt kockázata. Ezen hitelderivatívák ugyanis gyakorta AAA minősítést, azaz alacsony kockázati besorolást kaptak, miközben az értékpapír mögött meghúzódó gazdasági ügylet komoly kockázatot hordozott, ami az ingatlanpiaci buborék kipukkanásakor felszínre is került. A nemfizető subprime ügyfelek aránya 2007 második felére már 16% fölé emelkedett, amelynek következtében a hitelderivatívák (MBS) ára számottevően csökkent, ami visszavetette a keresletüket, ennek következtében az értékpapírosított hitelek bennragadtak a kibocsátók mérlegében, akik a hitelkitettség mér-

séklése érdekében hitelderivatívákat vásároltak, amelyek ára a megugró kereslet következtében meredeken emelkedett.

A forrásbőség évei elmúltak, hirtelen drágává, vagy egyenesen elérhetetlenné váltak a források, ami az eszközök kényszerértékesítését hozta el, újabb területeken nyomva le az árakat. A befektetők kockázatviselési hajlandósága csökkent, ami kikényszerítette a pénzügyi termékek kockázatainak újraértékelését. A befektetők a kockázatvállalásért egyre nagyobb kamatprémiumot várnak el. S ez már nem csupán az amerikai jelzáloghitelt felvevőket sújtotta, hanem globálisan valamennyi hitelfelvevőt, gazdasági szervezeteket, bankokat, államokat, így Magyarország számára is egyre drágábbá vált a forrásszerzés (*MNB Stabilitási Jelentés* 2008). Az euróövezeti bankrendszer meglehetős egyöntetűséggel reagált a kialakult helyzetre, hiszen visszafogták hosszú távú értékpapír kibocsátásukat, míg a rövidtávúakat megemelték (*Nagy–Szabó* 2008). A hosszú távú értékpapírok kibocsátásának zuhanása értelemszerűen visszafogta a jellemzően hitelből finanszírozott fogyasztást, ami közvetlenül sújtott egyes iparágakat, elsősorban az építőipart, az autógyártást, illetve a tartós fogyasztási cikkek előállítóit. A hitellehetőségek beszűkülése a gazdaság egészét érintette, egyes szegmensek – mint például a KKV szektor jelentős része – gyakorlatilag hitelképtelenné váltak, ami a gazdaság normális működését veszélyeztette, így az eredetileg amerikai ingatlanpiaci turbulencia rövid úton globális gazdasági válsággá mélyült (*Szanyi* 2009).

1. TÁBLÁZAT

A válság hatása a gazdasági teljesítményre és a munkanélküliségre, 2005–2010
(The impact of the crisis on unemployment and GDP, 2005–2010)

	GDP változása (%)						*Munkanélküli ráta (%)*					
	2005	*2006*	*2007*	*2008*	*2009*	*2010*	*2005*	*2006*	*2007*	*2008*	*2009*	*2010*
EU (27)	2.0	3.4	3.1	0.5	-4.3	1.9	9	8,3	7,2	7,1	9	9,7
Eurozóna (17)	1.7	3.2	3.0	0.4	-4.2	1.8	9,2	8,5	7,6	7,6	9,6	10,1
Németo.	0.7	3.7	3.3	1.1	-5.1	3.7	11,3	10,3	8,7	7,5	7,8	7,1
Franciao	1.8	2.5	2.3	-0.1	-2.7	1.5	9,3	9,2	8,4	7,8	9,5	9,8
Olaszo.	0.9	2.2	1.7	-1.2	-5.1	1.5	7,7	6,8	6,1	6,7	7,8	8,4
E. Kir.	2.1	2.6	3.5	-1.1	-4.4	1.8	4,8	5,4	5,3	5,6	7,6	7,8
Spanyolo	3.6	4.1	3.5	0.9	-3.7	-0.1	9,2	8,5	8,3	11,3	18	20,1
Magyaro	4.0	3.9	0.1	0.9	-6.8	1.3	7,2	7,5	7,4	7,8	10	11,2
USA	3.1	2.7	1.9	-0.3	-3.5	3.0	5,1	4,6	4,6	5,8	9,3	9,6
Japán	1.9	2.0	2.4	-1.2	-6.3	4.0	4,4	4,1	3,9	4	5,1	5,1

Megjegyzés: GDP adat az előző évhez viszonyított változást, a munkanélküli ráta pedig az éves átlagos értéket mutatja.

Forrás: Saját szerkesztés az Eurostat alapján.

A válság hatására a gazdaság teljesítménye a fejlett országokban 2008 harmadik negyedévétől kezdődően visszaesést mutatott, amelynek eredményeként az éves szintű adatokban 2008-ban mérséklődött a gazdasági növekedés üteme, 2009-ben pedig a jelentősebb gazdaságok mindegyikében visszaesést regisztrálhatunk *(1. táblázat)*. A válság ugyan az Egyesült Államokból indult, ám a visszaesés korántsem ott volt a legnagyobb mértékű (3,5%), hiszen Németországban, Olaszországban, Japánban rendre 5% feletti összehúzódást láthatunk a 2009. évi adatokban.

A munkaerő-piaci válságkezelés

A 2008-as világgazdasági válság nyomán az Európai Unió országaiban hozzávetőleg 5 millió fővel csökkent a foglalkoztattak száma és ezzel párhuzamosan drámai módon emelkedett a munkanélküliek száma. Az érintett országok a gazdasági válság negatívumainak kezelésére a munkaerő-piaci eszközök széles skáláját vetették be, érthető okokból óriási hangsúlyt helyezve a munkahelymegtartásra, hogy mérsékeljék a foglalkoztatás összehúzódását. A vállalatok ciklikusan – azaz nem strukturális okokból! – bekövetkező csökkenő munkaerőigényének kezelésére már hosszú évtizedek óta bevett gyakorlat a munkaidő csökkentése, amely révén elkerülhető a tömeges elbocsátás, s ezzel a munkanélküliség növekedése. A munkaidő csökkentéssel együtt járó bércsökkenés közpénzekből történő ellensúlyozása lassan már évszázados múltra tekinthet vissza, hiszen Németországban már 1910-ben megjelent az első, akkor még ágazatspecifikus (kálium-karbonát bányászat) támogatási forma az ún. Kurzarbeiterfürsorge, amelyet aztán egy 1927-es törvény tett általánossá. Meg kell jegyeznünk, hogy a munkaidő-csökkentés, mint munkaerő-piaci beavatkozás korántsem tekinthető kizárólag német, illetve európai eszköznek. Az angolszász világ meghatározó országaiban: Amerikai Egyesült Államok, Kanada, Ausztrália, is ismert és alkalmazott eszközről van szó. Hozzá kell tennünk azonban, hogy a közgazdaságtan főáramához tartozók egy része a work sharing-et (illetve job sharing) alapvetően a termelékenység növekedésből eredő munkaerőigény csökkenés ellensúlyozására, s nem pedig ciklikus válság kezelésére tartják alkalmas eszköznek (bővebben lásd *Freeman* 1998). Ebből fakadóan helytelenítik a válság időszakaiban kiterjedten alkalmazott munkaidő csökkentő programokat, mert az – véleményük szerint – torzítja a piaci viszonyokat és ezáltal gátolja a munkaerőpiac alkalmazkodását a megváltozott igényekhez, azaz összességében lassítja a válságból történő kilábalást.

A 2008-as válság globálissá terebélyesedésekor szakmai körökben nagyfokú konszenzus volt abban a tekintetben, hogy a válság alapvetően ciklikus jellegű, egy részpiac egyensúlytalansága okozza, aminek korrekcióját követően újra növekedési pályára állhat a gazdaság. A válság mélyülésével párhuzamosan aztán ez a konszenzus felőrlődött, sorra jelentek meg a baljós előrejelzések a válság lefutásá-

val kapcsolatban, egyre többször felvetve az elhúzódó, sőt mélyülő recesszió lehetőségét. Az amerikai ingatlanpiacról kiinduló és meglepő gyorsasággal terjedő válság érzékelésekor a fejlett gazdaságok döntő részében politikai támogatást nyújtottak a gazdaság puha alkalmazkodásához, azaz ösztönözték a foglalkoztatottak munkaidő csökkentését, hogy ezáltal elejét vegyék a tömeges elbocsátásoknak, ami keresletcsökkentő hatásán keresztül tovább mélyítené a gazdasági válságot.

A munkaidő támogatott csökkentésére a legfejlettebb gazdaságokat tömörítő OECD tagországok meghatározó részében (72%) sor került, egyes államokban a foglalkoztatottak több mint 3 százalékát érintette (bővebben lásd *Hijzen–Venn* 2011).

Az Európai Unió tagállamainak körében még ennél is általánosabb volt (85%) a munkaidő csökkentés támogatása (*Arpaia et al.* 2010), amihez hozzájárult az is, hogy tíz tagállamban a 2008-as válság kezelésére újonnan vezették be ezt az alkalmazkodási eszközt *(2. táblázat)*.

Azon országokban pedig, ahol a munkaidő csökkentés támogatása nagy hagyományokkal bír, az alkalmazását bővítették ki, oly módon, hogy a támogatott időszakot növelték (Németországban például 6 hónapról 18 hónapra!), illetve enyhítették az igénylés feltételeit (pl. atipikus foglalkoztatási formákra is kiterjesztve, szektoriális vagy méretbeli megkötések enyhítésével). Mindezek eredményeként az efféle programban résztvevők száma és aránya 2009-ben sosem látott magasságokba emelkedett, hiszen Németországban, Olaszországban a foglalkoztatottak 3 százalékát érintette ez a program, de Belgiumban a 6 százalékot is megközelítette a támogatott munkaidő csökkentésben érintettek aránya. Az emelkedést jól jelzi Németország példája: 2008 és 2009 júniusa között 37 ezer főről 1,4 millióra emelkedett a programban részt vevők száma. A puha alkalmazkodás ezen módjának erőteljes támogatásával Németország sikeresen elejét vette a munkanélküliség megugrásának, ugyanakkor kényszerhelyzetbe is hozta a német gazdasághoz szorosan kötődő közép-kelet-európai új EU tagországokat, hogy hasonló támogatási programokat vezessenek be. Ezt jellemzően mind a szakszervezetek, mind pedig a vállalatok támogatták, hiszen az eszköz bevezetése munkahelyek megőrzését és a vállalati rugalmasság fokozását, a kapcsolódó képzés pedig a termelékenység növekedését ígérte. Az eszközt újonnan bevezető országok körében eltérő igények és lehetőségek formálták az alkalmazását, jellemzően a foglalkoztatottak 0,8% (Hollandia)–1,6%-a (Csehország) vett részt a munkaidő támogatott csökkentésében. Magyarország, a maga 1%-os arányával a középmezőnyben szerepelt, némileg magasabb arányt érve el, mint Szlovákia.

2. TÁBLÁZAT

Munkaidő csökkentést támogató programok az Európai Unió országaiban (2009) (Short-time working schemes in EU Member States, 2009)

Ország	Alkalmazása		Meglévő program kiterjesztése		Képzési komponens kötelező (xxx), illetve ösztönzött (x)
	Régóta	Új bevezetés	Időtartam	Lefedettség	
Ausztria	x		x	x	x
Belgium	x		x	x	x
Bulgária		x			
Csehország		x			xxx
Dánia	x				
Egyesült Királyság	x				
Finnország	x		x		
Franciaország	x		x	x	
Hollandia		x			xxx
Írország	x				x
Lengyelország		x			x
Lettország		x			x
Litvánia		x			x
Luxemburg	x		x	x	x
Magyarország		x			xxx / x
Málta		x			x
Németország	x		x	x	x
Olaszország	x			x	x
Portugália	x				x
Románia	x				
Spanyolország	x				
Szlovákia		x			
Szlovénia		x			xxx

Forrás: Arpaia et al. (2010, 33) alapján saját szerkesztés.

Magyarországon a 2008-as amerikai pénzügyi válság kettős hatásmechanizmuson keresztül éreztette hatását. Egyrészt a globális piacokhoz szorosan integrálódott, jellemzően külföldi tőkével működő feldolgozóipari cégek szembesültek közvetlenül a kereslet zuhanásszerű alakulásával. Ennek hatására 2008 október–novemberében sorra jelentettek be tömeges létszámleépítéseket: GE 500 fő, Suzuki 1 200 fő, FoxCom 1 000 fő (*KSH* 2010). A válság mélyülését, terjedését a finanszírozási lehetőségek beszűkülése kísérte, amely már nem csupán exportorientált vállalkozásokat sújtotta, hanem az egész magyar gazdaságot és az államháztartást (*Szanyi* 2009). A hitelkorlát kialakulását és dimenzióit jelzi, hogy a válság első fél éve alatt a hazai kis- és középvállalati szférának nyújtott hitelek összege 30 százalékkal mérséklődött (*NFGM* 2010). A működéshez szükséges hitelek megdrágulása, bizonyos vállalkozói körök számára pedig eltűnése, biztosította a nemzetközi pénzpiaci válság gyors tovaterjedését, ami a hazai vállalkozásokat is alkalmazkodásra késztette. A gazdaság alkalmazkodása a megváltozott környezeti feltételekhez követte a már bevált rutint. Kezdetben a vállalkozások elsősorban működési költségeiket csökkentették, olcsóbb beszerzési források kerestek, elhalasztották beruházásaikat, új piacokat próbáltak feltárni (*NFGM* 2010). Ahogy mélyült a válság és nyilvánvaló vált, hogy drasztikusabb lépéseket kell megtenni, előtérbe került a munkaerő felhasználás csökkentése: a kényszerszabadságolás, elbocsátás, illetőleg a munkaidő csökkentése (*Köllő* 2010). Vállalati paneladatok elemzését követően Köllő János arra a következtetésre jut, hogy a hazai vállalkozások a válságra elsősorban létszámcsökkentéssel reagáltak, miközben a bérek, illetve a munkaidő csökkentése csekély szerepet játszott az alkalmazkodásban (*Köllő* 2010). Ezzel egybecseng az 5 fő feletti vállalkozás foglalkoztatási adatainak alakulása (*KSH* 2010), amely szerint a főállású foglalkoztatottak száma a válság hatására 157 ezer fővel mérséklődött, ugyanakkor a részmunkaidős foglalkoztatottaké 27 ezer fővel növekedett.

A globális gazdasági válság hatására elsőként az exportorientált feldolgozóipari vállalkozások mérsékelték munkaerő igényüket, amelynek hatására elsőként az ország fejlett, alacsony munkanélküliséggel jellemezhető régióiban ugrott meg a regisztrált munkanélküliek száma (lásd *2. ábra*). Magyarország hagyományosan kedvezőtlen helyzetű térségeiben a munkanélküliek száma ugyan tovább nőtt (főként a válság másodlagos hatásának eredményeként), de a munkanélküli ráta 2,2 százalékpontos emelkedése jóval elmaradt a fejlettebb területeken regisztrált 4,2–4,9 százalékpontos növekedéstől. A munkahelyüket a válság következtében elveszítők több fontos jellemző tekintetében is markáns sajátosságokkal bírnak. A regisztrált munkanélküliek teljes csoportjával szemben körükben felülreprezentáltak a férfiak, a fiatalok és a szakképzettek, akik a munkahelyük elvesztése után nem vonták ki magukat a munkaerőpiacról, nem húzódtak inaktív státuszba, ami elősegíti a válság utáni gyors regenerálódást.

2. ÁBRA

A foglalkoztatási válság területi – időbeli lefutása: álláskeresők számának változása 2009-ben az előző évhez képest

(Spatial and temporal characterestics of the employment crisis, change in the number of unemployed persons in 2009, compared to 2008)

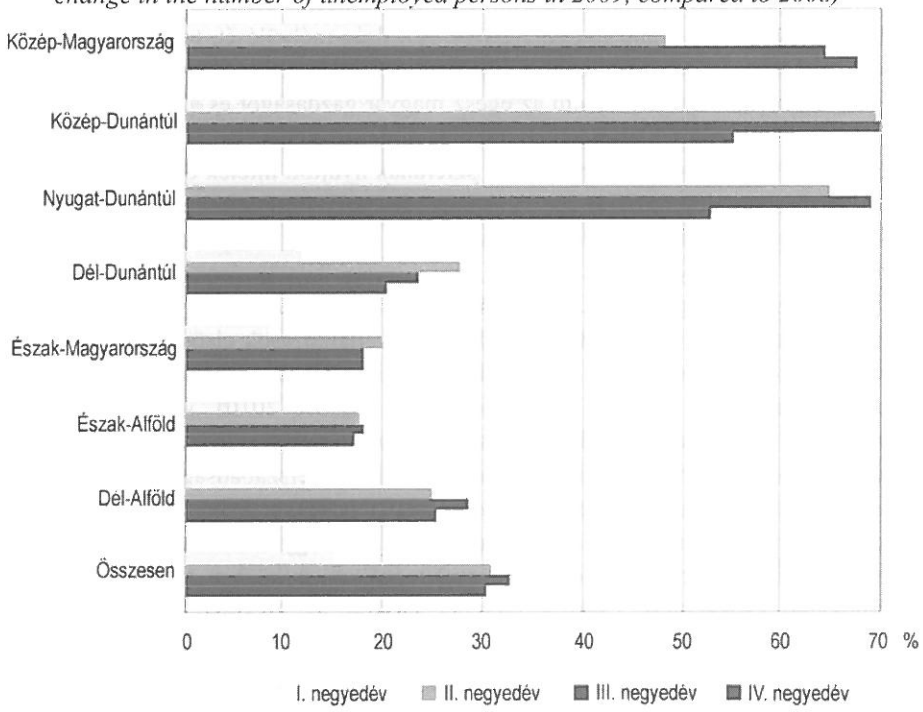

Forrás: KSH (2010, 23).

Az országos foglalkoztatási statisztikák azt mutatják, hogy a 2008-as válság időszakában a magyar gazdaság alkalmazkodása jórészt még kemény módszerek alkalmazásával ment végbe (létszámleépítés), ugyanakkor a részmunkaidőben foglalkoztatottak számának emelkedése arra utal, hogy fokozatosan teret nyer a puha alkalmazkodás is, amely elbocsátás nélkül mérsékli a munkaerő felhasználást. Ebben feltételezhetően komoly szerepet játszottak a különböző munkahely megtartó támogatási programok, amelyek munkavállalók tízezreinek foglalkoztatásához járultak hozzá. A 2008-as válság negatív munkaerő-piaci hatásainak enyhítésére Magyarországon három jelentős munkahely megőrzést támogató program indult. Ezek az alábbiak voltak:

- az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány által meghirdetett „A foglalkoztatottság megőrzésének támogatására a gazdasági visszaesés következtében átmenetileg nehéz helyzetbe jutott munkáltatóknál" című pályázati program (6,5 milliárd forintnyi keretösszeggel);
- az Állami Foglalkoztatási Szolgálat „A munkahelyek megőrzéséért" című központi munkaerő-piaci programja (10 milliárd forintnyi keretösszeggel);

- a TÁMOP-2.3.3, a „Munkahelymegőrző támogatás munkaidő-csökkentéssel és képzéssel kombinálva" címet viselő programja 30 milliárd forintnyi keretösszeggel.

Rendkívül fontos feladat az aktív munkaerő-piaci eszközök alkalmazásának tapasztalatait összegezni, hiszen ilyen intenzitású, kiterjedésű, ciklikus válság még nem érte Magyarországot. Ezért ilyesfajta foglalkoztatási válsághelyzet kezelésével kapcsolatban hazánkban korlátozottak a tapasztalatok, így a jövő munkahely-megtartó programjainak megalapozása érdekében szükséges a 2008-as válság kezelésének tapasztalatait összegezni. A vélt, vagy valós hatások és eredmények áttekintése rendkívül fontos, hiszen befolyással van arra, hogy hasonló válságos helyzetekben milyen közpolitika – munkaerő-piaci beavatkozás – fogalmazható meg a válság negatív hatásainak enyhítésére, figyelembe véve a kemény költségvetési korlátokat: mely eszközök, milyen célcsoport számára, milyen eredményeket valószínűsítenek. Erre a kihívásra adott közpolitikai válasz óriási felelősséget jelent, emberek tízezreinek, de mint a 2008-as válság mutatja, akár százezreinek a sorsát is meghatározhatja, a másik oldalon pedig elképesztő forrásigényt generál. Szűkös erőforrás hatékony felhasználása a tét tehát, a rendelkezésre álló forrást kell úgy felhasználni, hogy a lehető legnagyobb mértékben csökkentse a válság társadalmi kárát, ugyanakkor kerülje el a piaci mechanizmusok torzítását, ne vezessen el egy fenntarthatatlan struktúra kialakulásához: azaz a beavatkozás valóban gyógyszer legyen, ne pedig kábítószer.

A munkahely megőrző támogatásokat az alábbi szempontok szerint vizsgáljuk meg: alkalmazása mennyiben követte a munkaerőpiacon megfigyelhető tendenciákat, azaz mennyire gyorsan reagált a gazdasági válságra, mennyiben volt ágazatilag–területileg célzott, s milyen hatást gyakorolt az érintettekre.

A globális pénzpiaci cég a Lehman Brothers 2009. szeptember 15-i csődvédelembe menekülése alapjaiban rázta meg a világ tőzsdéit, drasztikus esést indítva el. Magyarországon novemberben került sor jelentősebb csoportos létszámleépítésekre, amelyek összefüggésbe hozhatóak a válsággal (autóipari beszállítók, elektronikai összeszerelők). A válság első jeleire megindultak a munkahelymegtartó támogatási konstrukciók kidolgozásának munkálatai, illetve megkezdődtek a tárgyalások, egyeztetések az uniós források lehetséges bevonásának lehetőségeiről. Tekintve, hogy korábban ilyen munkahelymegőrző, munkaidő csökkentő támogatási konstrukció nem volt hazánkban, a konstrukció kidolgozása érthetően jelentős időt igényelt. Az első támogatási konstrukció – OFA – meghirdetésére csupán 2009 januárjában került sor, amikorra az ismertté vált csoportos leépítések száma (az Index.hu online média, elbocsátás számlálója alapján – http://index.hu/gazdasag/magyar/elbocs/) már megközelítette a 14 ezer főt. Ezt követően 2009 februárjában jelent meg az ÁFSZ felhívása, a nagyvállalatokat megcélzó TÁMOP 2.3.3. konstrukció pedig május végétől vált elérhetővé. Némi túlzással azt mondhatjuk, hogy mire elérhetővé vált a hazai viszonylatban jelentős (30 milliárd Ft) forrással bíró munkahelymegőrző konstrukció, addigra a válság első hullámában

munkanélkülivé váltak jószerével már a járadékjogosultságukat is elveszítették, nemhogy esélyük lett volna a munkahelyük megóvására. Ez nem azt jelenti természetesen, hogy maga a támogatási konstrukció felesleges lett volna, hiszen a munkanélküliek száma éppen a 2–3. negyedévben ugrott meg, csupán azt jelenti, hogy a válság hazai megjelenésekor gyakorlatilag nem volt olyan védőháló, amely gátolta volna a munkaerő leépítését.

A támogatási konstrukciók felhasználását és ezzel a munkahelyek megőrzését nehezítette, hogy nem csak a konstrukciót kellett kidolgozni, de hiányoztak azok a tapasztalatok, amelyek segítik a pályázatok elkészítését, ellenőrzését és értékelését. A pályázók nem voltak felkészülve a támogatás igénylésére (rászorultság igazolása, nyomtatvány kitöltése stb.). Ez a meghirdetés utáni felkészülési időt növelte, a támogatási kérelmek benyújtását követően pedig az elbírálás hasonlóképpen időigényes volt, hiszen maguk a bírálók sem rendelkezhettek ez irányú rutinnal. Rá kell mutatni, hogy sok esetben maguk a vállalkozások sem rendelkeztek a megfelelő pályázati rutinnal, mert stabil tulajdonosi hátterüknek, beszállítói státuszuk révén megengedhették maguknak, hogy eltekintsenek a támogatásoktól. A támogatások gyors hasznosulását nehezítette, hogy a visszaélésektől való félelem miatt sok gátat és féket (továbbfoglalkoztatási kötelezettség, üzleti terv) építettek be az eljárásba, ami miatt az meglehetősen bürokratikussá vált (*Frey* 2009). Ismételten rá kell mutatni, hogy ezek a negatívumok jórészt azzal állnak összefüggésben, hogy a támogatási konstrukció előzmények nélküli, mind a célcsoport, mind pedig a támogatást nyújtó szervezetek számára még nem álltak rendelkezésre azok a szervezeti rutinok és tapasztalatok, amelyek meggyorsíthatták volna a támogatások hasznosulását.

A támogatások ágazati–területi célzottsága tekintetében több tényező eredményeként sajátos magyar helyzet állt elő. Az Európai Unió tagországainak tapasztalatai (*Arpaia et al.* 2010) alapján a munkahelymegőrző programok döntően a feldolgozóiparban, a bankszektorban és az építőiparban tevékenykedő vállalkozások számára bizonyult fontosnak, döntően ebből a körből kerültek ki a támogatottak. Magyarországon ettől lényegesen eltérő a helyzet, mind a pénzügyi szektor, mind pedig az építőipar reprezentációja alacsony a támogatottak körében, felülreprezentáltak viszont az exportorientált feldolgozóipari cégek, illetve a szolgáltatásban, kereskedelemben dolgozók, akiket a hitelválság már áttételesen sújt. Az építőipari vállalkozások lehetőségeit behatárolta, hogy Magyarországon már a 2008-as válságot megelőzően is problémákkal szembesült, így nehezen tudták bizonyítani, hogy gazdasági (foglalkoztatási) problémáik a válsággal összefüggésben keletkeztek, így jelentős részük nem is tudott indulni a pályázatokon, noha nyilvánvalóan jelentős problémákkal szembesültek. A támogatási konstrukció kései megjelenése lehet az oka annak, hogy a támogatottak körében erőteljesen jelen vannak a válság kiteljesedésével sújtott gazdasági ágazatok, így a kis- és nagykereskedelem vállalkozásai, valamint sajátos módon az élelmiszeripari (húsipari, sütőipari) vállalkozások. Ha megvizsgáljuk a támogatási döntések területi dimenzióját, azt láthatjuk, hogy a támogatott vállalkozások döntően (60%) a válság által először sújtott fejlett

régiókban – Közép-Magyarország, Közép-Dunántúl, Nyugat-Dunántúl – bírnak székhellyel. Igaz, a támogatott vállalkozások 40 százaléka nem ezen régiókhoz kötődik. A támogatott vállalkozások székhelye jellemzően a településhierarchia felsőbb szegmensébe tartozik, így a támogatások a létszámarányt jóval meghaladó mértékben kerültek a regionális központokba, illetve megyeszékhelyekre. Ezzel szemben a községi, nagyközségi szint kifejezetten alulreprezentáltnak tekinthető a támogatási döntések alapján.

A támogatási konstrukció vizsgálatánál nem tekinthetünk el a munkavállalói oldalra gyakorolt hatástól sem. Ezen a téren a helyzet korántsem mondható jónak. A válság kirobbanásakor megindult ugyan a támogatási konstrukciók kidolgozása, ám csupán több hónappal az első leépítések bejelentése után váltak elérhetővé, így a gazdasági nehézségekkel küzdő vállalkozások jelentős része nem is volt képes azt igénybe venni, mert gyorsabban kellett reagálni a piaci körülményekre. A támogatások elérhetővé válásával a helyzet némileg javult, de a korlátozott források az óriási érdeklődés nyomán gyorsan kimerültek, a pályázatok befogadását több hónappal a tervezett határidő előtt felfüggesztették, így a támogatás korántsem egyenlő mértékben volt elérhető a célcsoport számára, érzékenyen érintve ezzel a leépítéssel fenyegetett munkavállalók széles csoportjait. A munkahely megőrző programokban érintett munkavállalók helyzetét a támogatás egy esetben ráadásul még hátrányosan is befolyásolhatta. Amennyiben a vállalat a romló piaci helyzet következtében a támogatás ellenére sem volt képes a csökkentett munkaidejű alkalmazott további foglalkoztatására, úgy a munkanélkülivé váló álláskeresési támogatása alacsonyabb lett, mintha nem vett volna részt a támogatott programban.

Összegzés

A 2008-as gazdasági válság kezelése során Magyarországon is bevezetésre került a munkahelyőrző támogatási forma, amely támogatást nyújt a programban résztvevő alkalmazottak munkaidejének csökkentése miatt bekövetkező bérveszteség ellensúlyozására. A konstrukció bevezetése összességében kedvezőnek ítélhető, amely egy ciklikus válság káros hatásait eredményesen tompíthatja, ugyanakkor arra is rá kell mutatni, hogy a munkaidő csökkentés támogatásában rejlő lehetőségek egy részét Magyarország nem használta ki. Ebben szerepet játszott, hogy a kidolgozott konstrukció kissé késve jelent meg, használatát több tényező is megnehezítette (szűkös források, adminisztratív terhek, kötelezettségek), illetve gátolta (erős szűkítő feltételek, amely a gyakorlatban ágazatilag korlátozza a felhasználást). Mindezen negatívumok ellenére megállapítható, hogy ezen aktív munkaerő-piaci eszköz bevezetése sikeres volt és a kezdeti gyermekbetegségek (szűk források, bürokratikus eljárás, jelentős adminisztratív terhek) orvoslása után, jelentősen hozzájárul majd a munkaerőpiac s gazdaság puha alkalmazkodási képességének fejlődéséhez.

Irodalom

Arpaia, A.–Curci, N.–Meyermans, E.–Peschner, J.–Pierini, F. (2010) *Short time working arrangements as response to cyclical fluctuations.* European Economy, Occasional Papers 64. European Comission.

Demyanyk, Y.–Van Hemert, O. (2011) Understanding the Subprime Mortgage Crisis. – *The Revue of Financial Studies.* 6. 1848–1880. o.

Freeman, R. (1998) Work-Sharing to Full Employment: Serious Option or Populist Fallacy? – R. Freeman, R.–Gottschalk, P. (eds.) *Generating Jobs: How to Increase Demand for Less-Skilled Workers.* Russell Sage Foundation, New York. 195–222. o.

Frey M. (2009) A munkapiac jogszabályi és intézményi környezete. – Fazekas K.–Lovász A.–Telegdy Á. (szerk.) *Munkaerőpiaci Tükör.* MTA KTI–OFA, Budapest. 178–223. o.

Hijzen, A.–Venn, D. (2011) *The Role of Short-Time Work Schemes during the 2008-09 Recession.* OECD Social, Employment and Migration Working Papers No. 115, OECD Publishing.

Köllő J. (2010) Vállalati reakciók a gazdasági válságra 2008–2009. – *Közgazdasági Szemle.* 12. 1045–1064. o.

Központi Statisztikai Hivatal és a Foglalkoztatási és Szociális Hivatal (2010) A válság hatása a munkaerőpiacra. Budspest.

MNB (2008) *Jelentés a Pénzügyi Stabilitásról.* Budapest.

Nabli, M. K. (2010) (szerk.) *The Great Recession and Developing Countries: Economic Impact and Growth Prospects.* Worldbank.

Nagy M.–Szabó E. V. (2008) Az amerikai másodrendű jelzáloghitel-piaci válság és hatásai a magyar bankrendszerre. – *MNB-Szemle.* 4. 34–43. o.

NFGM (2010) *A kis- és középvállalkozások fejlesztésének stratégiája 2007-2013. Éves időközi monitoring jelentés, 2009. évi jelentés.* Budapest.

Szalavetz A. (szerk.) (2009) *A globális válság: hatások, gazdaságpolitikai válaszok és kilátások.* MTA VKI, Budapest.

Szanyi M. (2009) *Válságelemzés.* Kihívások 194. sz. MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Budapest.

THE EMPLOYMENT CRISES AND ITS MANAGEMENT IN HUNGARY

BÁLINT KOÓS

The financial crises, originating from the US subprime mortgage market shook the foundations of the labour markets in the economically developed countries (*Nabli* 2010; *Szalavetz* 2009). The crisis quickly spread far beyond the US mortgage market and the financial sector, as global credit conditions became tighter and tighter, with serious repercussions for the "real economy" in the developed countries. The economic decline thought to be cyclical, therefore the key task of the developed countries' employment policy was the safeguarding of existing employment relationships by extensive use of active labour market policy (ALMP) instruments (*Hijzen–Venn* 2011). Among these instruments the use of Short-Time-Work allowances played a significant role which was newly established in Hungary.